

וקשיא לשון הרע שאמרנו לעיל שבגדי כהונה מכפרים עליו, אלשון הרע שנאמר כאן שקטורת מכפר עליו?

ומשינין:

שפיכות דמים אשפיכות דמים לא קשיא, הא זה שאמרנו שבגדי כהונה מכפרים על שפיכות דמים ידיע מאן קטליה [שידוע מי ההורג], והא שנאמר כאן שעגלה ערופה מכפרת על שפיכות דמים, דלא ידיע מאן קטליה, שבאופן זה מביאים עגלה ערופה.

ותמהו על יישוב זה וביארוהו: איך אפשר לומר שבגדי כהונה מכפרים כאשר ידוע מי ההורג, והרי באופן ידיע מאן קטליה? — בר קטלא הוא! [חייב מיתה ההורג]! ועד שלא נהרג אין מתכפר אפילו לאחרים, ככתוב: "ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו"!

ומפרשינין לה: בגדי כהונה מכפרים על אחרים, זה כאשר הרג במזיד ולא אתרו ביה. שאינו חייב מיתה.

וחוזרים לתרץ את הסתירה:

לשון הרע אלשון הרע לא קשיא, הא שהקטורת מכפרת על לשון הרע, מדובר

באומרו בצניעא, שהוא בחשאי בדומה לקטורת. והא שהמעיל של בגדי כהונה ב-טז מכפר עליו, מדובר שאמרו בפרהסיא, והמעיל שהוא בקול מכפר על מעשה קול.

בעא מיניה רבי שמואל בר אלנב מרבי חנינא, ואמרי לה [ויש אומרים] רבי שמואל בר נבב התניה דרבי חנינא הוא זה ששאל מרבי חנינא, ואמרי לה שהשאלה היתה מרבי יהושע בן לוי: מה נשתנה מצורע שאמרה תורה (63): "בדד ישב מחוץ למחנה מושבו"?

ופשטינן לה: הוא המצורע [שבאו עליו נגעים על שדיבר לשון הרע, כמבואר לעיל] הבריל בין איש (64) לאשתו שגרם להם להתקוטט, על ידי לשון הרע שאמר ביניהם [רבינו גרשום], ובין איש לרעהו, לפיכך אמרה תורה: "בדד ישב וגו'".

אמר רבי יהושע בן לוי: מה נשתנה מצורע שאמרה תורה יביא שתי (65) צפרים לטהרתו? אמר הקב"ה: הוא (עושה) עשה המצורע [שבאו עליו נגעים על לשון הרע] מעשה פטיט לשון קול של לשון הרע היוצא בחשאי, לפיכך אמרה תורה: יביא קרבן פטיט צפרים שצועקין בכל שעה.

תנו רבנן: כתיב: "לא תשנא את אחיך

התנאים אם מצורע אסור בתשמיש המטה. והביא משיטה מקובצת [ב"מ לא] בשם הרא"ש שכתב שגם לפי המאן דאמר שמותר בתשמיש המטה אבל איננו מקובל על אשתו ואיננה רוצה להיות אתו.

64. ביאר המהרש"א שהשינוי במצורע הוא שחוף מהכבשים שמביא ביום השמיני הוא צריך

63. ביאר המהרש"א שהשינוי במצורע הוא, ששאר הטמאים אינם משתלחים מחוץ לשלשה מחנות [אלא רק ממחנה אחד או שנים], ואילו מצורע חמור שמשתלח מחוץ לכל שלשת המחנות.

64. משמע מכאן שגם הוא נענש שיהיה אסור באשתו, והעיר ה עולת שלמה, שנחלקו בזה

תלמוד לומר: הוכח "תוכיח" מכל מקום: יכול יוכיחנו ברבים ואפילו פניו משתנים שמלבין המוכיח את פניו, תלמוד לומר: "ולא (68) תשא עליו הטא".

תניא, אמר רבי טרפון: תמה אני, אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח? שכולם חוטאים! שאם אמר לו המוכיח לחוטא טול קיסם מבין שיניך, כלומר: טול עוון קטן שבידך! אמר לו [יכול לומר לן] טול קורה עוון גדול מבין עיניך.

אמר רבי אלעזר בן עזריה: תמיהני אם יש בדור הזה מי שיוודע להוכיח בדרך כבוד, שלא יהיו פניו משתנים!

אמר רבי עקיבא: תמיהא אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה!

אמר רבי יוחנן בן נורי: רבי עקיבא מקבל

בלבבך [אלא — רמב"ן] הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, יכול אילו אמר הפסוק "לא תשנא את אחיך" בלבד, היינו מפרשים שלא יעשה לו מעשים המורים על השנאה שלא יבנו, לא יסטרנו [כלאחר ידן] ולא יקלנו כשמוכיח אותו(66), [שכך היה משמע מהנאמר בסמוך לזה "הוכח תוכיח" שהתוכחה היא בדברים, ואמר הכתוב שלא תשנא את אחיך לעשות לו דברים המורים שנאה, אלא רק תוכחה בדברים], תלמוד לומר: לא תשנא את אחיך "בלבבך", כשנאה שבלב הכתוב מדבר שלא ישנאנו, אבל יוכיחנו בכל דבר שיהיה, בהכאה(67) או בקללה. [עפ"י קרבן אהרן, וכמשמעות רש"י. ועיין רמב"ם פ"ו ה"ה מדעות].

מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו, שנאמר: "הוכח" תוכיח את עמיתך. הוכיחו ולא קיבל, מנין שיחזור ויוכיחנו,

הכאה שאינה מגיעה לידי מיתה. ואילו בעשין כשאינו רוצה לקיים, רק בית דין יכולים לכוף אותו ולהכותו עד שיקיים, ובוה יכולים להכותו עד שתצא נפשו אם איננו רוצה לקיים.

והביא שכתבו בעלי המוסר הראשונים שמוכח מזה שעשה חמור יותר מלאו, שבעשה אפשר להכותו עד שתצא נפשו מה שאין כן בלאו.

68. כתב הרמב"ם [פ"ו מדעות ה"ח] שכל זה בדברים שבין אדם לחבירו, אבל אם חוטא בדברים שבין אדם למקום יוכיחנו תחילה בסתר, ואם איננו חוזר למוטב יוכיח אותו ברבים ואף על פי שפניו משתנות וכך עשו כל הנביאים לישראל.

גם להביא שתי ציפרים כשנרפא ממנו הנגע, ועל זה מבארת הגמרא, כיון שחטא בדיבור צריך להביא ציפרים שגם הם מדברות הרבה. וציפור אחת שוחטים לרמוז שיפסיק מלדבר דברים אסורים, ואת הציפור השניה משאירים חיה לרמוז שיוסיף וירבה דיבור בתורה כמבואר בגמרא לעיל מה תקנתו יעסוק בתורה.

66. כך פירש רש"י, וביאר המהרש"א שהרי על סתם הכאה כבר יש לאו "לא יוסיף להכותו" ולא צריך על זה פסוק נוסף, ולכן פירש רש"י שמדובר שמכה אותו בתור תוכחה.

67. כתב במשובב נתיבות [ס"ג סק"א] שיש חילוק בין לאוין לעשין, שבלאוין כל אדם יכול להכותו כדי להפרישו מאיסור, אבל מותר רק

שלא לשמה? כי הא דרב הונא וחייא בר רב, הוו יתבי קמיה דשמואל. אמר ליה חייא בר רב לשמואל: חזי מר, דקא מצער לי [מכה וחובט אותי] רב הונא! קבל עליה [קיבל על עצמו רב הונא] דתו לא מצער ליה. בתר דנפיק [אחרי שיצא חייא בר רב מלפניהם] אמר ליה רב הונא לשמואל: הכי והכי קא עביד חייא בר רב, ולכן הייתי מכהו. אמר ליה שמואל לרב הונא: אמאי לא אמרת לי שכך היה עושה באנפיה [בפני חייא בר רב]?! אמר ליה רב הונא: חס לי [חלילה לי] דליכסוף זרעיה דרב על ידאי [שיתבייש חייא בנו של רב על ידי]. וזוהי ענוה שלא לשמה שבפניו לא סיפר.

ומיבעי לן: עד היכן תוכחה עד כמה חייב אדם להוכיח את חבריו?

רב אמר: עד הכאה שיכה החוטא את המוכיח!

ושמואל אמר: עד קללה של החוטא למוכיח!

ורבי יוחנן אמר: עד נזיפה!

ומחלוקת אמוראים זו כתנאי היא, שכבר נחלקו בה. רבי אליעזר אומר: עד הכאה! רבי יהושע אומר: עד קללה! בן עזאי אומר:

תוכחה היה [מהרש"א לדעת רש"י], שמעיד אני עלי שמים וארץ, שאף שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי, שהייתי קובל [מתלונן] עליו כשהייתי רואה בו דבר גנאי, לפני רבן גמליאל בריבי ויהיה רבן גמליאל מלקהו. וכל שכן שהוסף בי עקיבא אהבה, לקיים מה שנאמר: אל תוכח⁽⁶⁹⁾ לץ פן ישנאך "הוכח לחכם ויאהבך".

בעא מיניה רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי, מרבי שמעון בן פזי: תוכחה לשמה לשם שמים וענוה שלא לשמה שעושה עצמו עניו שאינו רוצה להוכיחו, ואותה ענוה שלא לשם שמים היא אלא כדי ישנאנו — הי מינייהו עדיפא?

אמר ופשט ליה רבי שמעון בן פזי לבנו: ולא מודית דענוה לשמה עדיפא מתוכחה לשמה?! דאמר מר: ענוה גדולה מכולם [מכל המעלות המנויות בברייתא של רבי פנחס בן יאיר, והן תורה, זהירות, זריזות, נקיות, פרישות, טהרה, קדושה, יראת חטא, חסידות] וכיון שענוה לשמה עדיפה, שלא לשמה נמי עדיפא! דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אף על פי שעושה כן שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה!⁽⁷⁰⁾

ומפרשינן: היכי דמי תוכחה לשמה וענוה

השם, ובהמשך [ה"ד] כתב הרמב"ם שרק יחידים כמו אברהם אבינו זכו להגיע לדרגה הזו. ותמה הגרי"ז, אם כן, איך זוהי הוראה לכלל הציבור לעשות אף שלא לשמה שמתוך כך יגיעו לשמה, והרי כלל הציבור ודאי לא יגיע לדרגה זו.

עוד תמה הגרי"ז, מה צריך בכלל לטעם הזה

69. ביאר הגרי"ז, שנאמר כאן דין שפטורים מלהוכיח לץ, והטעם הוא מכיון שזה לא יועיל כלום ורק יביא נזק שיגרום לשנאה, ולכן פטורים ממצוות תוכחה.

70. הרמב"ם בהלכות תשובה [פ"י ה"ה] מפרש שלשמה הכוונה היא שעושה את המצוה מאהבת

עד נזיפה!

ומקשינן: ולמאן דאמר עד נזיפה, הכתיב שהיה יונתן מוכיחו אף עד הכאה וקללה?

ומשינין: שאני התם שהוסיף יונתן להוכיח לשאול אף עד קללה והכאה, דאגב הכיבוטא יתירא דהוה ביה ליהונתן בדור, מסר נפשיה טפי! אבל שמחויב להוכיח עד נזיפה יש ללמוד משם, שכיון שיהונתן מסר נפשו כל כך עד הכאה, מסברא יש לומר, שבאיש אחר, חייב לכל הפחות עד נזיפה [מהרש"א, וע"ע שם, בתוס'].

מיבעי לן: עד היכן לא ישנה אדם מאכסניא שלו, כלומר: עד כמה צריך האכסנאי לסבול מבעל הבית שלו, ולא יצא מביתו [רבינו גרשום]?

רב אמר: עד הכאה שיכה בעל הבית את האכסנאי או את אשתו, מחמת שאינו רוצה שיגור עמו.

ושמואל אמר: עד שיפשילו בעלי הבית את כליו [בגדיו] של אכסנאי לאחוריו להשליכם מן הבית!

ומפרשינן: בהכאה דידיה של אכסנאי עצמו כולי עלמא לא פליגי שדי בזה ויכול לשנות, שאינו יכול להיות שם יותר. וכן בהפשלת כליו שלו כולי עלמא נמי לא פליגי שישנה. כי פליגי, בהכאה דרביתהו [אשתו של אכסנאי]! מר [שמואל] סבר: כיון דלדידיה לא מצער ליה מאי נפקא ליה (71) מינה,

אמר רב נחמן בר יצחק: ושלשתן [רבי אליעזר, רבי יהושע ובן עזאי] ממקרא אחד דרשו את שיטתם! דכתיב לגבי יהונתן שהוכיח את שאול: "ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי וגו'. ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי וגו' על כן לא בא אל שלחן המלך. ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בוחר אתה לבן ישי לבשתך ולבושת ערות אמך וגו' ועתה שלח וקח אותו אלי כי בן מות הוא. ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה. וכתיב: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד".

מאן דאמר עד הכאה, חייב להוכיח, לומד זאת מדכתיב: ויטל שאול את החנית עליו "להכתו".

מאן דאמר עד קללה חייב להוכיח לומד זאת מדכתיב: "לבושתך ולבושת ערות אמך" ובודאי שהיה יונתן מוכיחו אז, שאם לא כן לא היה מקללהו — מהרש"א.

ולמאן דאמר עד נזיפה, דכתיב: "ויחר אף שאול", ובודאי על שהוכיחו יונתן גוף בו שאול — מהרש"א.

71. תמה המהרש"א והרי אמרו חז"ל שחייב אדם בכבודה של אשתו יותר מגופו, ואם כן, ודאי שאיכפת לו מהכאת אשתו.

כדי לחייב לעשות שלא לשמה, והרי התורה מחייבת את האדם לקיים את המצוה והחויב מתקיים גם כשעושה שלא לשמה, ואם כן, פשוט שחייב לקיים גם שלא לשמה ואפילו אם לא יבוא על ידי זה לידי לשמה.

הילכך לא ישנה עד הפשלת כליו. ומר [רב] סבר: אתי לאיטרודי [להתקוטט] עם בעל הבית: למה הכה את אשתו [רבינו גרשום], ועל כן ישנה אף כשאין מכים אלא את אשתו. ובהפשלה של כלי אשתו לפי כולם לא ישנה. [עפ"י עיון יעקב, וכמשמעות רש"י].

וכל כך שאמרנו שחייב האכסנאי לסבול קודם שיצא, למח? דאמר מר: אכסנאי המשנה מאכסניא שלו, פוגם את בעל הבית, ונפגם הוא עצמו, כי אומרים האנשים: כמה קשים אלו שלא יוכלו לדור יחד.

אמר רב יהודה אמר רב: מנין שלא ישנה אדם מאכסניא שלו מן התורה? שנאמר: ויעל אברם ממצרים וגו' וילך למסעיו מנגב וגו' "עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה", מכאן שחזר לאכסניא שהיה בה בתחלה [רבינו גרשום].

רבי יוסי ברבי חנינא אמר, מהבא למדים שלא ישנה, שכתוב: ויעל אברם ממצרים וגו' "וילך למסעיו", בדרך שהיה רגיל לחנות ממסע למסע, שלא שינה בית מלוננו.

מאי בינייהו בין רב לרבי יוסי? איכא בינייהו: אכסנאי דאקראי כגון אכסנאי שבדרך, שלן שם במקרה מחמת ששקעה לו שם חמה! שלפי רב יהודה שלומד מ"עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה" לא מחשיב אלא אכסניא קבועה, ולרבי יוסי שלומד מ"וילך למסעיו", מחשיב אפילו אכסניא של אקראי.

אמר ר' יוחנן: מנין שלא ישנה אדם (מאומנותו) מאומנותו (72) אביו — [תוס'] ומאומנות אבותיו, שנאמר [במלכים א' ז']: וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור. בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי "ואביו איש צרי חרש נחשת" וימלא [חירם] את התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחשת, הרי שלקח חירם אומנות אביו. וכתוב [דברי הימים ב' ב'] על חירם שהיה: "בן אשה מבנות דן", [שהיה אביו משבט נפתלי ואמו משבט דן], וכתוב [שמות ל"ח]: ואתו [עם בצלאל במלאכת המשכן] אהליאב בן אחיסמך "למטה דן", הרי שלקח חירם אומנות אבותיו מצד אמו שהיתה משבט דן. [בשמועה זו, נוסחת הגמרא וביאורה על פי "חק נתן". ובביאור מה שהביאה הגמרא להוכיח שאהליאב משבט דן היה חרש נחושת, יש לפרש שהמקור הוא מהפסוק: "ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן חרש" וחושב. אמנם אונקלוס תרגם על "חרש", "נגר", והיינו חרש עצים ולא חרש נחושת. ויש לפרש כוונת הגמ', שכיון שאהליאב השתתף במלאכת המשכן שכללה גם עבודות בנחושת, הרי שהיה חרש נחושת. ובנוסחאות הגמרא שלפנינו הגיהו במקום "ואתו אהליאב", "אתו את אהליאב", והכוונה לפסוק בשמות ל"א: "ואני הנה נתתי אתו [עם בצלאל במלאכת המשכן] את אהליאב בן אחיסמך למטה דן וגו'", וטעם הגהתם, שהבינו שכוונת הגמרא להוכיח ממה שהיה אהליאב שותף למעשה המשכן שכללה חרשות נחושת, ועל כן מן הראוי להביא הפסוק המוקדם יותר].

עד היכן תכלית [סוף מדת] יסורין, כלומר: איזה יסורים הם שפחותים מהם אינם בכלל יסורים?

אמר רבי אלעזר: כל שארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו, שאינו לפי מדתו כהוגן, וצער הוא לו! אבל יסורים פחותים מזה, אינם בכלל יסורים.

ומקשינן עלה: מתקופה לה רבא זעירא, ואיתימא רבי שמואל בר נחמני: גדולה מזו [על יסורים פחותים מאלו] אמרו: אפילו נתכוונו למזוג לו כוס יין במים חמין, וטעו ומזוגו לו את הכוס בצונן, או נתכוונו למזוג לו בצונן, ומזוגו לו בחמין, זה בכלל יסורים! ואת אמרת דבעינן כולי האי צער שיחשב יסורים!?

מר בריה דרבינא אמר: אפילו נהפך לו חלוקן — שלא לבשה כסדר לבישתה וצריך להופכה ולפושטה — הרי הוא בכלל

יסורים!

רבא אמר, ואיתימא רב חסדא, ואיתימא רבי יצחק, ואמרי לה במתניתא תנא: אפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש מעות ועלו בידו שתים, בכלל יסורים הוא! ודוקא כשרצה ליטול שלש ועלו בידו שתים, אבל רצה ליטול שתים ועלה בידו שלש, לא נחשב יסורים, דליכא טירחא למישדייהו [לזרוק לכיס את המעה היתירה]!

וכל כך למה⁽⁷³⁾, כלומר: לאיזה ענין אמרו, שדברים אלו בכלל יסורים?

ומפרשינן: שנחשב יסורים לענין זה דתניא דבי רבי ישמעאל: כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין, קיבל בזה עולמו⁽⁷⁴⁾, כל מנוחתו לעתיד! ובמערבא אמרי הכי: כל שעברו עליו ארבעים יום בלי יסורים, סימן הוא שפורענות מזדמנת לו! ולענין זה אמרו א-ז שדברים אלו הם יסורים, שכל שעבר אחד

אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו.

74. ביאר המהר"ל הענין, כי העולם הזה והעולם הבא הם הפוכים זה מזה, ומי ששייך לעולם הזה איננו שייך לעולם הבא וכן להיפך, וזה הביאור במאמר חז"ל ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה, והיינו שמי שעליון בעולם הזה ושייך אליו הרי הוא תחתון לעולם הבא, ומי שתחתון בעולם הזה הוא עליון לעולם הבא, וזה הביאור גם במאמר חז"ל לא נברא העולם הזה אלא לאחאב וחבריו, ולא נברא העולם הבא אלא לרבי חנינא בן דוסא וחבריו, והיינו שהעולם הזה הוא לאחאב שאין לו כלל עולם הבא, וכן העולם הבא הוא לרבי חנינא בן דוסא שאין לו עולם הזה כלל.

אשתו של האדם, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק "ואת אשת רעהו לא טמא" שלא ירד לאומנות חבריו, והיינו שהאומנות קשורה לאדם כמו אשתו, וכשם שהבן יש לו שייכות לאביו כך הוא שייך לאומנות אביו שהיא כאשת אביו, וכיון שהוא שייך אליה יש לו בה יותר הצלחה.

73. פירש המהרש"א שקושית הגמרא היא מדוע צער קטן כזה נחשב גם כן לייסורים, ועל זה מתרצת הגמרא שכל מי שעברו עליו ארבעים יום בלי יסורים איבד את העולם הבא, וביסורים גדולים קשה לאדם לעמוד, ועשה הקב"ה חסד שיבואו יסורים קטנים שיכול לעמוד בהם ולא יעברו עליו ארבעים יום בלי יסורים.

וכשבאים יסורים אלה על האדם צריך לפשפש במעשיו כמו שאמרו חז"ל אם רואה